

Social Cohesion and Development

Vol 19, No 2 (No 38) (2024)

Social Cohesion and Development

Biannual Scientific Review,
Autumn 2024, volume 19, issue 2

Κοινωνική Συνοχή και Ανάπτυξη

38 Εξαμηνιαία Επιστημονική Επιθεώρηση,
Φθινόπωρο 2024, τόμος 19ος, τεύχος 2

ARTICLES Άρθρα

Refki, D., Kim, K., Ahmed, R., Altarriba, J., Park, K., Understanding social cohesion: The case of a demographically changing community in the United States

Karl Philipp Puchner, Mariangela Psyrraki, Elias Kondilis, Social determinants of health in newly arrived refugees and migrants in Greece

Georgios Kitsoleris, Tuan Anh Luong, Social mobility in Greece: Perceptions and preferences

Arsene Honore Gideon Nkama, A panel data analysis of social cohesion and human development causality

BOOK REVIEW ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΤΙΚΗ

Μαριάνθη Κοτέα, *Δημοτικό Δασμολόγιο & Πειραιϊκή Οικονομία (1836-1866)*, (**Kostas Passas**)

Μαριάνθη Κοτέα,

Δημοτικό Δασμολόγιο & Πειραιϊκή Οικονομία (1836-1866),

Αθήνα, Εκδόσεις Διόνικος, 2024

Η μονογραφία της Μαριάνθης Κοτέα με θέμα την ιστορία των δημοσίων οικονομικών του δήμου του Πειραιά την περίοδο 1836-1866 και τίτλο «Δημοτικό Δασμολόγιο & Πειραιϊκή Οικονομία (1836-1866)» αποτελεί μια σημαντική και χρήσιμη συμβολή στη βιβλιογραφία. Συμβολή που είναι κρίσιμη σε τουλάχιστον τρεις άξονες. Πρώτον, στην εξέταση των απαρχών της διαμόρφωσης του Δήμου του Πειραιά ως σύγχρονος πόλης. Μιας διαδικασίας που παρά τον ριζοσπαστικό της χαρακτήρα, καθώς ο σύγχρονος Πειραιάς οικοδομείται εκ του μηδενός και δεν εμφανίζει ιστορική συνέχεια, είναι τελικά αντιπροσοπευτική του ευρύτερου μετασχηματισμού των πόλεων κατά την υπό εξέταση περίοδο στον ελλαδικό χώρο. Δεύτερον, στην παρατήρηση των κοινωνικών και πολιτειακών λειτουργιών της ανερχόμενης εμπορικής αστικής τάξης στο νεαρό ελληνικό κράτος του 19ου αιώνα. Λειτουργιών που βρίσκονται σε μια διαρκή ένταση εντός της διαδικασίας μετάβασης από την παραδοσιακή στην βιομηχανική κοινωνία από τη μία μεριά, και την συντηρητική θεσμική συγκρότηση του κράτους της Οθωνικής περιόδου από την άλλη. Τρίτον, στην διερεύνηση πλευρών των δημοσίων οικονομικών της υπό εξέταση περιόδου, ειδικά δε του δημοτικού δασμολογίου ως κύριου μέσου έμμεσης φορολογίας. Δασμολογίου το οποίο καλείται να θεραπεύσει αμιγώς ταμειακές και όχι αναπτυξιακές ανάγκες, αλλά να τις θεραπεύσει χωρίς να θίξει την ανάπτυξη του Πειραιά ως πρωταγωνιστικού εμπορικού και ναυτιλιακού κέντρου της χώρας, και χωρίς να υποτάξει τον νεοσύστατο δήμο του Πειραιά στην πρωτεύουσα Αθήνα. Στο έργο της η συγγραφέας φωτίζει αυτές τις κρίσιμες πλευρές, επικεντρώνοντας με μεγάλη προσοχή στην παρουσίαση του πρωτογενούς υλικού του Ιστορικού Αρχείου του Δήμου Πειραιά. Ειδικότερα, θέτοντας το αρχειακό υλικό στα χέρια του αναγνώστη και πλαισιώνοντάς το με πλούσια στοιχεία σχετικά με την εποχή και τον τόπο που εξετάζει, η συγγραφέας συνθέτει σε μια ενιαία αφήγηση τους Δημοτικούς Νόμους, τα πρακτικά των συζητήσεων του Δημοτικού Συμβουλίου, τους προϋπολογισμούς του Δήμου, τους Πίνακες Διατιμήσεων, τους Δημοτικούς Καταλόγους, καθώς και την αλληλογραφία και τις αναφορές των υπηρεσιακών παραγόντων του Δήμου του Πειραιά κατά την περίοδο αυτή.

Η ύλη της μονογραφίας χωρίζεται σε 4 κεφάλαια και σε ισάριθμα παραρτήματα. Το πρώτο κεφάλαιο αποτελεί μια συστηματική παρουσίαση των στοιχείων του προϋπολογισμού των δήμων όπως περιγράφονται στους σχετικούς νόμους και εγκυκλίου της εποχής. Ειδικότερα, ο αναγνώστης ενημερώνεται για τις πηγές δημοτικών εσόδων και εξόδων. Πιο συγκεκριμένα, τα έσοδα διαχωρίζονται σε τακτικά και έκτακτα, όπου στα πρώτα περιλαμβάνονται η δημοτική περιουσία και τα αστυνομικά πρόστιμα, ενώ στα δεύτερα η προσωπική εργασία και άμεσοι και έμμεσοι φόροι. Αντίστοιχα, τα έξοδα διαχωρίζονται σε υποχρεωτικές και άλλες δαπάνες, όπου στις πρώτες περιλαμβάνεται η δημοτική αστυνομία, η δημοτική υπαλληλία, η δημοτική εκπαίδευση, τα αγαθοεργή ιδρύματα (νοσοκομεία, ορφανοτροφεία, γηροκομεία, εκκλησία), τα δημοτικά καταστήματα, έργα υποδομών, ενώ στις δεύτερες περιλαμβάνονται όλες οι άλλες πιθανές δαπάνες του Δήμου.

Το δεύτερο κεφάλαιο εξετάζει τους προϋπολογισμούς του Δήμου Πειραιά κατά την περίοδο 1836-1866. Η λεπτομερής παρουσίαση των εσόδων και των εξόδων του Δήμου, πέρα από την προφανή ιστορική σημασία αυτών των πληροφοριών, έχει ιδιαίτερη σημασία καθώς αναδεικνύει

με τρόπο ευδιάκριτο μία σειρά από ζητήματα. Πρώτον, την μεγάλη μέριμνα των ανθρώπων που ανέλαβαν την διοίκηση του Δήμου για την εκπαίδευση των παιδιών, ειδικά δε των κοριτσιών. Δεύτερον, την αδυναμία του Δήμου να αναλάβει αυτοτελώς από το Δήμο της Αθήνας το ζήτημα της προστασίας της υγείας των δημοτών, ζήτημα που αρχίζει να επιλύεται μόνον στο τέλος της υπό εξέταση περιόδου. Τρίτον, τη συνεχή προσπάθεια για την βελτίωση των υποδομών που σχετίζονται με το λιμάνι και την αγορά του Πειραιά. Τέταρτον, την ειδική σημασία των διαπύλιων τελών, των έμμεσων δημοτικών φόρων επί της κατανάλωσης, στο σύνολο των εσόδων του Δήμου. Τέλος, την άρνηση του Δήμου να χρησιμοποιήσει το μέτρο της προσωπικής εργασίας ως μορφή έκτακτου εσόδου. Παρατηρούμε, με άλλα λόγια, από τα στοιχεία αυτά την ανάδυση μιας πόλης με σύγχρονο αστικό χαρακτήρα, την διοίκηση της οποίας λόγω της τμηματικής ψήφου έχουν στα χέρια τους οι πλούσιοι έμποροι και κτηματίες. Διοίκηση που προσανατολίζουν στην κατεύθυνση αφενός της ενίσχυσης του εμπορίου ειδικά, και αφετέρου του σύγχρονου πνεύματος του φιλελευθερισμού γενικά, όπως φαίνεται από την έμφαση που δίνουν στην εκπαίδευση των γυναικών. Όπως άλλωστε συμβαίνει και στα άλλα ανερχόμενα σύγχρονα αστικά κέντρα της εποχής (Ερμούπολη, Αθήνα, Πάτρα).

Το τρίτο κεφάλαιο επικεντρώνει στο ζήτημα του δημοτικού δασμολογίου. Το κεντρικό ζήτημα που αναδεικνύεται στην ενότητα αυτή αφορά την διαπάλη ανάμεσα στην Αθήνα και τον Πειραιά σχετικά με το χαρακτήρα αυτού του δασμολογίου. Η αντιπαράθεση αυτή εδράζεται αφενός στην διατύπωση του νόμου, καθώς από το νόμο διαπύλια τέλη εισπράττονταν μόνον για τα αγαθά τα οποία καταναλώνονταν εντός του Δήμου, και αφετέρου στο διαφορετικό χαρακτήρα των δύο πόλεων. Με τον Πειραιά να είναι ένας σταθμός διαμετακομιστικού εμπορίου, ενώ η Αθήνα ένας τόπος τελικής κατανάλωσης. Ειδικότερα, τα σημεία τριβής αφορούν: το ύψος του φόρου, τα φορολογούμενα είδη, την διατίμηση των ειδών αυτών, τον τρόπο είσπραξης των τελών, και την αναλογία που αυτά θα αποδίδονταν μεταξύ των δύο Δήμων. Στο σημείο αυτό εμφανίζονται οι πιο ενδιαφέρουσες δυναμικές στην μονογραφία. Η παρουσίαση του αρχαιακού υλικού από την κ. Κοτέα κάνει φανερό ότι οι μεγάλοι έμποροι του Πειραιά προσπαθούσαν να στρέψουν την φορολογική πολιτική στην κατεύθυνση της απλοποίησης και ομογενοποίησης της εσωτερικής αγοράς (ειδικά εδώ της αγοράς Αθήνας και Πειραιά), ζήτημα που τους αφορούσε άμεσα και μπορούσαν να το προωθήσουν σε τοπικό επίπεδο μέσω του θεσμού της τμηματικής ψήφου. Αντίθετα όμως το νομικό οικοδόμημα της Κεντρικής Διοίκησης, οικοδόμημα που αφορά μια επικράτεια που συγκροτείται από ένα άλλο σύνολο κοινωνικών σχέσεων, εμφανίζεται να εμποδίζει αυτήν την εξέλιξη, καθώς οι ισχύοντες νόμοι αν δεν αποτελούν πιασγύρισμα, τότε αναπαράγουν μια παρωχημένη κατάσταση. Στο σημείο αυτό ο θεσμός της Τοπικής Αυτοδιοίκησης παρεμβαίνει με δημιουργικό τρόπο ως θεσμός που γεφυρώνει το χάσμα ανάμεσα στα συμφέροντα των εμπόρων και την θεσμική συγκρότηση ενός συντηρητικού κράτους.

Το τέταρτο κεφάλαιο παρουσιάζει τα ειδικά ζητήματα τα οποία προέκυψαν από την είσπραξη των φόρων. Ειδικότερα, τα στοιχεία που η συγγραφέας παρουσιάζει ρίχνουν φως στο θεσμό της ενοικίασης των φόρων στα πλαίσια των νέων σχέσεων που αναπτύσσονται στις πόλεις κατά την υπό εξέταση εποχή. Πιο συγκεκριμένα, κεντρικό ζήτημα που αναδεικνύεται είναι ότι δεν είναι σαφές ποιος ήταν υπόχρεος να πληρώσει τους δημοτικούς έμμεσους φόρους σε ένα μεγάλο διαμετακομιστικό κέντρο όπως ο Πειραιάς. Σε αυτά τα πλαίσια η παλιά μορφή της είσπραξης των φόρων έρχεται σε αντιπαράθεση με τις νέες σχέσεις στην παραγωγή και το εμπόριο. Η λύση που τελικά επικράτησε ήταν η κατάργηση της ενοικίασης των δημοτικών φόρων και η απευθείας είσπραξή τους από το τελωνείο παράλληλα με την άσκηση διπλής δασμολογικής πολιτικής. Η λύση αυτή είχε το ουσιαστικό αποτέλεσμα να μειώσει το κόστος για τους εμπόρους και ταυτόχρονα να αυξήσει τα έσοδα για το δημοτικό ταμείο κι έτσι να βοηθήσει στην ανάδυση του Πειραιά σε εμπορικό και ναυτιλιακό κέντρο του νέου ελληνικού κράτους.

Τέλος, στα παραρτήματα ο αναγνώστης θα βρει πλούσια στατιστικά στοιχεία τα οποία έχουν ιδιαίτερη σημασία για τον ερευνητή. Πιο συγκεκριμένα, παρουσιάζονται τα στοιχεία για τους προ-ϋπολογισμούς εσόδων και δαπανών καθώς και η διατίμηση των φορολογούμενων ειδών, καθώς και χάρτες της περιόδου.

Συνολικά η μονογραφία της κ. Κοτέα αποτελεί μια καίρια συμβολή στην ιστορία της πόλης του Πειραιά, αλλά και ευρύτερα στην εξέταση των κοινωνικών και οικονομικών συνθηκών στις ελληνικές πόλεις κατά το μέσο του 19ου αιώνα. Περίοδο λίγο πριν την αυγή της βιομηχανίας στο νέο ελληνικό κράτος και λίγο πριν τη δύση των σχέσεων που κληρονόμησε αυτό το κράτος από την οθωμανική αυτοκρατορία.

Κώστας Πασσάς,
Πάντειο Πανεπιστήμιο